

MTA doktori értekezés tézisei

Kecskés D. Gusztáv

Az 1956-os magyar menekültek nemzetközi befogadása

Budapest, 2020

MTA II. Filozófiai és Történettudományok Osztálya

Tudománytörténeti előzmények és célkitűzések

Az 1956-os magyar forradalom leverését követő menekülthullám és a befogadásukra nemzetközi szinten szervezett humanitárius akció a magyar és az egyetemes migrációtörténetnek egyaránt kiemelkedő fejezete. A magyar menekültek mintegy kétszázezres tömegének ellátása, tovább szállítása és letelepítése a nemzetközi menekültsegélyezés rendkívüli sikere volt, amelyben az ENSZ-család intézményei, valamint más kormányközi, kormányzati és nem kormányzati humanitárius szervezetek kiemelkedő szerepet játszottak.

A választott tárgy, mint a nemzetközi menekültbefogadás egyik alaptörténete nagy hangsúllyal szerepel ugyan a kézikönyvekben, széleskörű levéltári kutatásokra alapozott összegzés azonban még nem készült róla. Louise W. Holborn klasszikusnak számító könyvében alapos dokumentációval foglalja össze, hogy mi jellemezte az európai menekültek és az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság (UNHCR) helyzetét az 1956-os magyar forradalom előestéjén.¹ Gil Loescher az UNHCR történetéről írott alpművében hangsúlyozza a magyar menekültválság jelentőségét a Főbiztosság hatókörének kiterjesztésében. Ez az ENSZ-intézmény éppen a magyar menekültprobléma megoldásával összefüggésben vált a menekültekkel foglalkozó nemzetközi humanitárius rendszer legfontosabb alkotóelemévé. Elnyerte az Egyesült Államok és más vezető nyugati kormányok támogatását.² Az UNHCR megalakulásának ötvenedik évfordulójára kiadott hivatalos történeti áttekintés (2000) a magyar menekültek sürgősségi segélyezését szintén kiemelkedő jelentőségű eseményként tárgyalja.³ Peter Gatrell szerint „az 1956-os forradalom kitörése a legdrámaibb menekültválságot okozó esemény volt az európai kontinensen a második világháború vége és Jugoszlávia 1991-es összeomlása közötti időben.”⁴ A Menekültek Világévről írott monográfiája ugyancsak ezt az

¹ Louise W. Holborn (with the assistance of Philip and Rita Chartrand): *Refugees: A Problem of Our Time. The Work of the United Nations High Commissioner for Refugees, 1951–1972*, volume I, Metuchen, N.J., The Scarecrow Press, Inc., 1975.

² Gil Loescher: *The UNHCR and the World Politics. A Perilous Path*. Oxford–New York, Oxford University Press, 2001.

³ *The State of The World's Refugees 2000: Fifty Years of Humanitarian Action*. By United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). Managing director and principal author: Mark Cutts. Oxford, Oxford University Press, 2000.

⁴ Peter Gatrell: *The Making of the Modern Refugee*. Oxford, Oxford University Press, 2013.

értékelést hangsúlyozza.⁵ Mindazonáltal nincs részletes tudományos feldolgozás, amely a magyar menekültügy teljes dimenzióját elemezte volna. A hozzáférhető levéltári forrásoknak csak töredékét tárták fel a korábbi kutatások. Így például a NATO Levéltárát vagy a magyar iratanyagot alig tanulmányozták ebből a célból. A magyar szakirodalomban vannak ugyan tanulmányok arról, hogyan zajlott a magyar menekültek befogadása egyes nyugati országokban,⁶ nincs azonban összefoglaló monográfia és részletes elemzés a nemzetközi intézmények tevékenységéről, amelyek oly nagy szerepet játszottak a magyar menekültkérdés megoldásában. A NATO-ban a magyar menekültekről lezajlott tárgyalásokról és a franciaországi befogadás külső és belső körülményeiről elsőként PhD disszertációmban adtam hírt.⁷

A magyar forradalom vérbe fojtása után – ebben a korabeli publikált nyugati és az 1989-ig titkosan kezelt magyar statisztikák is megegyeznek – mintegy 200.000 ember hagyta el az ország területét, amiből 1957 nyaráig, élve a Kádár-kormány által meghirdetett amnesztiával, több mint 11 ezren hazatértek. Az 1961-ig Magyarországra visszajöttek számát a magyar hatóságok mintegy 40 ezerre becsülték. „A hirtelen és tömeges elvándorlásoknak az országban egyedülálló példája”-ként minősíti az 1956–1957-es menekülési hullámot Puskás Julianna 1985-ben publikált tanulmánya. Az ország lakosságának a számítások szerint 1,5–1,7 %-át érintő migráció demográfiai hatását jól érzékelteti, hogy az ennek nyomán előállt népességvesztés 70 %-kal meghaladta az 1956. évi természetes szaporodást. Megváltozott a lakosság nemek szerinti összetétele: a távozók

⁵ Peter Gatrell: *Free World? The Campaign to Save the World's Refugees, 1956-1963*. Cambridge, Cambridge University Press, 2011.

⁶ Íme néhány az újabb publikációk közül: Balogh Balázs: Az 1956-os menekültek társadalmi integrációja az Egyesült Államokban. Egy néprajzi terepkutatás tapasztalatai, *Világtörténet*, 2016 (38. évf.) 3. sz. 469–484.; Cseresnyés Ferenc: A nemzetközi menekültjog alkalmazása: Ausztria és az '56-os menekültek, *Múltunk*, 2007 (LII. évf.) 1. sz. 169–186.; Deák Nóra: „Operation Mercy” – lehetetlennek tűnő küldetés? Az 1956-os menekültek fogadtatása az Egyesült Államokban, *Világtörténet*, 2016 (38. évf.) 3. sz. 397–412.; Dreisziger Nándor: The biggest welcome ever. The Toronto Tories, the Ottawa liberals, and the admission of Hungarian refugees to Canada in 1956. *Hungarian Studies Review*, Vol. 35. Nos. 1–2. 2008. 41–83.; Gajdócsi Levente: Hungarian diplomacy and the Hungarian refugees of the 1956 revolution in Great Britain, 1956–1961. In: *Vándorló kisebbségek. Etnikai-migrációs folyamatok Közép-Európában történeti és jelenkori metszetben. Tanulmányok*. Szerk. Kupa László. Pécs, PTE-Bookmaster Kft., 2010. 193–198.; Kovács Attila: A magyar menekültkérdés kezelése Jugoszláviában, 1956–1957, *Világtörténet*, 2016 (38. évf.) 3. sz. 433–450.; Murber Ibolya: Az 1956-os magyar menekültek Ausztriában: menekültlét és integráció, *Múltunk*, 2016 (LXI. évf.) 3. sz. 123–159.; Andreas Schmidt-Schweizer: „Kiemelt bánásmód”. A magyar menekültek fogadtatása és integrációja a Német Szövetség Köztársaságban (1956 ősztől 1957 tavaszáig), *Történelmi Szemle*, 2018 (LX évf.) 1. sz. 137–152.

⁷ Lásd Kecskés D. Gusztáv: *Franciaország és a magyar forradalom, 1956*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 2007.

kétharmada ugyanis férfi volt, és a nőtöbbslet elérte az 1949-es értéket. Érzékelhetően csökkent a fiatal generációk számaránya, mivel az országot elhagyók többségét ők adták. Az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosságának 1957. március 11-én közzétett statisztikáiból arról értesülhetünk, hogy az emigránsok közül 1957 márciusáig mintegy 173 ezren kerültek első fogadóhely gyanánt Ausztriába és 18.600-an Jugoszláviába. Már 1956 novemberétől megkezdődött e két államban összezsúfolódottak továbbszállítása, mivel ezeket az országokat a menekültek nagy többsége csak első állomásnak tekintette, és tovább kívánt menni. 1957. április 1-ig az ENSZ menekültügyi hivatala által nyilvántartott 193.805 kivándorló közül 135.417 személyt (70%) már elszállítottak 29 különböző – 14 Európán kívüli – országba. 78.574 fő (40,5%) európai és 56.843 fő (29,3%) pedig Európán kívüli államokba került. 1957. december végéig új hazájába érkezett az Ausztriában nyilvántartásba vett menekülők mintegy 90%-a. A legtöbben az Egyesült Államokban (35.026), Kanadában (24.525), Nagy-Britanniában (20.590), az NSZK-ban (14.270), Svájcban (11.962), Franciaországban (10.232) és Ausztráliában (9.423) telepedtek le.

A magyar menekültválság megoldása a nemzetközi humanitárius segítségnyújtás kiemelkedő projektje volt. Ezek az új menekültek sokkal jobb bánásmódban részesültek, mint a korábbi magyar emigránsok vagy a többi korabeli európai menekült. Néhány elszigetelt negatív példát leszámítva, az 1956–1957-es magyar menekülttömeg integrálása a nyugati társadalmakba nagyon eredményes akciónak tekinthető! Ennek becsült összköltsége több mint 100 millió akkori, vagyis több mint 1 milliárd mai dollár, ami messze meghaladja az 1954-ben létrehozott ENSZ Menekült Alapba (UNREF) a második világháború utáni menekültprobléma megoldására befizetett összeget. Pedig az 1950-es évek közepén még több mint 200 menekülttáborban mintegy 70 ezer „hard core” [súlyos eset] menekült volt Ausztriában, az NSZK-ban, Olaszországban és Görögországban az 1940-es évek vége óta.

Humanitárius csoda szemtanúi lehetünk honfitársaink tömeges nemzetközi befogadását vizsgálva? Az értekezés három alapkérdésre keresi a választ:

1. Mivel magyarázható e nemzetközi humanitárius akció rendkívüli gyorsasága és sikere?
2. Mely intézményes szereplőkkel és hogyan zajlott le?
3. Milyen hatással volt a nemzetközi menekültbefogadási rendszer későbbi fejlődésére?

Források és feldolgozási módszerek

A kiindulási kérdéseket empirikus megközelítéssel, széleskörű nemzetközi és hazai levéltári forrásanyag és szakirodalom feldolgozása révén igyekeztünk megválaszolni.

Mivel a kijelölt témáról nagyon csekély számban állt rendelkezésre kutatásokon alapuló szakirodalom, az elsődleges források felhasználása döntő jelentőségű volt. A lehető legszélesebb körű forrásbázis megteremtése érdekében a források több típusát (levéltári és publikált források, sajtó) és nagyszámú forrásörző hely anyagát (magyar külügyi és pártanyag, hivatalos ENSZ-dokumentumok, az ENSZ és más nemzetközi intézmények nemzetközi titkárságainak belső iratai, a nagyhatalmak külügyi dokumentumai, stb.) vetettem össze. A kormányközi szervezetek iratai, a nem kormányzati nemzetközi szervezetek dokumentumai és az egyes országok kormányzati adminisztrációiból származó iratok a kérdés más és más lényeges vetületét világítják meg. Előfordult, hogy egy adott intézmény papírjai több helyről kerültek elő: az ENSZ Titkárság magyar vonatkozású belső dokumentumait New Yorkban, az ENSZ Levéltárában és a Butler Library-ben, Stockholmban a svéd Királyi Könyvtár Kézirattárának Hammarskjöld Gyűjteményében és Brüsszelben Héderváry Klára egykori ENSZ-alkalmazott lakásán találtam meg. Az ENSZ intézménycsalád Genfben (például az Egyesült Nemzetek Genfi Hivatala, a Menekültügyi Főbiztosság) és Párizsban (az UNESCO Levéltára) található archívumai is értékes adalékokkal szolgáltak. A többi kormányközi szervezet (így a NATO Brüsszelben, a Nemzetközi Migrációs Szervezet Genfben) és nem kormányzati szervezetek (például a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, az

Egyházak Világtanácsa) levéltárai szintűgy. A nemzetközi szervezetekben is munkáló nagyhatalmi érdekek megértéséhez ugyanakkor fontos volt az amerikai, francia, brit és belga kormányzati és diplomáciai iratok megismerése is. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában tárolt külügyi és pártanyagok alapján pedig tanulmányozhattam a Kádár-kormány emigrációs politikáját és a nyugati humanitárius szervezetekkel való érintkezését.

A bőséges és sokoldalú nemzetközi levéltári anyag lehetővé teszi, hogy a humanitárius ideák, valamint a nyugati és a szovjet blokk között dúló hidegháborús propagandaharc eredőjeként 1956–1957-ben végbement menekültsegélyezést árnyaltan elemezzük. És ezáltal hozzájáruljunk a nemzetközi humanitárius mozgalom valamint a migráció történetének feltárása iránti növekvő nemzetközi tudományos érdeklődés kielégítéséhez. De bepillantást kapunk a menekültek tábori életének mindennapjaiba is. Az értekezés az 1956-os magyar forradalom nemzetközi összefüggéseiről szóló szakirodalmat is bővíti.

Főbb eredmények

Az 1956-os magyar menekültek nyugati befogadásának különleges sikerét számos tényező együttesen magyarázza. A második világháború borzalmaira emlékező humanitárius érzület, ezzel összefüggésben a menekültek jogainak egyre pontosabb és határozottabb megfogalmazása éppúgy hozzájárult, mint a levert forradalommal mélyen együtt érző nyugati lakosság támogató hozzáállása. Az 56-os emigráció munkaerő-piaci szempontból különlegesen kedvező összetétele találkozott a „csodákat” produkáló nyugati gazdasági fellendüléssel. A döntő elemnek mindazonáltal a NATO-kormányok politikai akaratát tekinthetjük, amely – a szovjetekkel vívott ideológiai csata okán – a közvélemény érzelmi azonosulásának hanyatlása után is erőteljesen támogatta a magyar menekültprobléma felszámolását. A magyar menekültválság megoldásának pénzügyi alapja ugyanis túlnyomó részben kormányzati forrásokból, és elsősorban az Észak-

atlanti Szövetség államaiból származott. A kormányzati hozzájárulások jelentőségét jól érzékelteti, hogy a magyar menekültek ausztriai ellátásának költségeit döntően az egyes kormányok által az ENSZ-hez és más szervezetekhez befizetett összegek fedezték. A magánszervezetek felajánlásai bár jelentősek voltak, de az egészhez képest csupán járulékos jellegűek lehettek. A pénzgyűjtési erőfeszítések nemzetközi jogi felhatalmazással (az ENSZ Közgyűlés határozatai) bíró koordinációja, a humanitárius szükségletek és tevékenységek szakszerű és megbízható dokumentálása, valamint a pénzgyűjtési felhívások támogatására professzionálisan megszervezett és lebonyolított médiakampány révén az ENSZ intézményrendszere jelentősen hozzájárult a nyugati kormányzati akarat kifejeződéséhez és sikeres megvalósulásához.

A magyar menekültválság hatékony kezelését lehetővé tevő nemzetközi menekültbefogadási rendszerben régebb óta jelen lévő és új elemek egyaránt leírhatók. Az Egyesült Államok központi szponzoráló szerepe a második világháború vége óta megfigyelhető. A magyar menekültek befogadására költött hatalmas pénzösszeg túlnyomó részét az amerikai kormányzat adományozta. Az amerikai külpolitika főként azokra a menekültválságokra összpontosított, amelyeknek volt propaganda jelentősége a hidegháborús ideológiai harcban. Márpedig a magyar menekültek ügye az 1956-os forradalom globális médiavisszhangja okán ideális témának számított. A külpolitikai megfontolásoknak döntő jelentősége volt abban, hogy a második világháború utáni évtizedekben mely menekültcsoportokat engedtek be az USA-ba. A három legfontosabb alkalommal – az 1956-os magyarok, az 1960 és 1966 között érkező kubaiak, valamint a Saigonból 1975-ben elszállított indokínaiak esetében – a hidegháborús szempontokat figyelembe vevő amerikai külügyminisztérium állásfoglalása volt a döntő tényező. A nem kormányzati szervezetek hangsúlyos szerepvállalására a menekültválságok kezelése során szintén találhatunk korábbi példákat, amikor együttműködtek az Egyesült Nemzetek Segélyezési és Helyreállítási Igazgatóságával (UNRRA), a Nemzetközi Menekültügyi Szervezettel (IRO) vagy később az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságával.

A nemzetközi menekültbefogadási rendszer magyar menekültügy nyomán megjelent új elemeit először az UNHCR vonatkozásában vizsgáljuk meg. Ez volt az első alkalom az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága történetében, hogy nagyméretű sürgősségi segélyakcióban a nemzetközi közösség vezető ügynökségnek nevezte ki. Az amerikaiak korábbi negatív és távolságtartó hozzáállása ekkorra már megváltozott. Sőt az Egyesült Államok javasolta, hogy a nemzetközi segélyműveletet az UNHCR szervezze és hangolja össze. A Menekültügyi Főbiztosság – részben a genfi Koordinációs Bizottságon keresztül – valóban központi szerepet töltött be a humanitárius akcióban résztvevő kormányzati, kormányközi és nem kormányzati szervezetek tevékenységének koordinálásában. Az UNHCR Alapszabálya szerint a menekültek számára lehetséges három „végleges megoldás” közül az önkéntes hazatelepülés reális alternatívaként merült fel, ami paradigmaváltást jelentett a szervezet vezetőinek gondolkodásában, és lehetővé tette a nyitást a szocialista országok irányába.

Ugyancsak újdonságnak számított, hogy a befogadó országokban – részben a tömeges ügyszám miatt – nem vizsgálták a magyarok menekült jogállásra való egyéni jogosultságát, amit pedig a hatályos menekültjogi dokumentumok, az UNHCR Hivatalának Alapszabálya és az 1951-es Genfi Menekültügyi Egyezmény előírtak. A magyar menekültek első látásra (prima facie) menekültként és csoportként kezelése a későbbiekben fontos precedens lett. Először az algériai háború menekültjeinek megítélésekor alkalmazták. E gyakorlatnak különös jelentőséget adott, hogy az UNHCR az afrikai menekültválságok során nem kívánta vizsgálni a menekültek egyéni üldözöttségét, mert ilyen gyakorlat az egyes európai gyarmattartó hatalmaknak és a gyarmati sorból felszabadulás útján létrejött államoknak „üldöző” szerepet tulajdonított volna. Ehelyett a Főbiztosság nem tekintette a mandátuma alá tartozónak ezeket a menekülteket, de „jószolgálati alapon” kiterjesztette rájuk segélytevékenységét. Ezt a gyakorlatot szentesítette az ENSZ Közgyűlés 1961 decemberében hozott határozata, amely felhatalmazta az UNHCR-t mindkét menekültcsoport segélyezésére. Ez lehetővé tette, hogy a Főbiztosság a portugál elnyomás elől menekülő angolaiaknak támogatást nyújtson anélkül, hogy Portugáliát erőszakkal vádolta volna meg.

Az 1956-os magyar menekültügy történelmi jelentőségét különösen az adja, hogy az UNHCR ekkor vált a nemzetközi menekültügyi rendszer legfontosabb résztvevőjévé: hatalmas lehetőséget kapott annak bizonyítására, hogy egyedül ez az intézmény képes a menekültek érdekében kibontakozó széleskörű nemzetközi együttműködés összefogására. A nemzetközi presztízs erősödése és a mozgástér bővülése pedig lehetővé tette az intézmény felelősségi körének további szélesedését. 1957-ben az ENSZ Közgyűlés újabb határozatai értelmében a szervezet szélesebb és rugalmasabb felhatalmazást kapott. Aktívan és sikeresen felléphetett a második világháború óta húzódó európai menekültprobléma megoldásában. 1959-re meghirdették a Menekültek Nemzetközi Évét az ENSZ teljes támogatásával. Tevékenységét kiterjesztette a Harmadik Világ felé: segítséget nyújtott az algériai háború menekültjeinek Marokkóban és Tunéziában, ami fordulóponthoz vezetett az intézmény globális szervezetté válása felé. Az 1960-as évek elejétől a nyugati kormányok úgy vélték, hogy a menekültek problémája nem csupán Európában, hanem növekvő mértékben Afrikában és Ázsiában is jelentkezik, és ösztönözték az UNHCR-t, hogy válaszoljon ezekre a kihívásokra. A szervezet ennek nyomán a programjait és a prioritásait egyre inkább áthelyezte Európából a Harmadik Világba.

Az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága (ICEM) szintén döntő fontosságú szerepet játszott az 1956-os magyar menekültválság megoldásában. Az 1951-ben az USA kezdeményezésére az ENSZ rendszerén kívül létrehozott testület végezte az Ausztriába és Jugoszláviába került mintegy 200 ezer magyar regisztrálását és elszállításának megszervezését. A magyar menekültprobléma felszámolására irányuló közös erőfeszítések szorosabbra fűzték az ICEM és az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának kapcsolatát. A magyar menekültválság a tovább települést valóságos, kézzel fogható megoldásnak mutatta az UNHCR számára, ami felértékelte az ICEM szerepét. A magyar menekültprobléma kezelésére irányuló közös munka volt az első példa egy hirtelen fellépő humanitárius válság együttes kezelésére a két nemzetközi szervezet számára.

A Vöröskereszt Társaságok Ligája és a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, történetileg kialakult kompetenciáinak megfelelően, ugyancsak

jelentős mértékben részt vett az 1956-os magyar menekültügy kezelésében. A Liga a menekültek közvetlen segélytámogatásával az elsődleges befogadás államaiban, így Ausztriában és részben Jugoszláviában, az elszállításuk során, majd nemzeti vöröskeresztes tagszervezetei révén a végleges letelepedés államaiba történő befogadás alkalmával egyaránt aktív szerepet vállalt. Ennek során a magyar menekültekkel való foglalkozás a Liga egész korabeli tevékenységének centrumában volt.

A VNB a menekültek adatbankjának, valamint kereső- és üzenetküldő szolgálatának megszervezésével, a repatriálás, különösen a kiskorú menekültek hazatérésének támogatásával és a családegyesítés kényes ügyeivel való foglalkozással hagyományos funkcióit gyakorolta. A menekülő egyének életének ezek a döntő fontosságú területei, melyek e kérdések bizalmas jellegéből fakadóan a nemzetközi közvélemény számára kevésbé voltak ismertek, mindazonáltal a Bizottság Magyarország érdekében kifejtett tevékenységének csupán kis részét képezték. A szervezet energiáinak túlnyomó többségét ugyanis a lakosság érdekében, az ENSZ megbízásából Magyarország területén belül végzett segélyezés kötötte le.

A „magyar népnek” az ENSZ-Közgyűlés határozatai által 1956 őszétől kibontakozó megsegítésében ily módon a Nemzetközi Vöröskereszt rendszerének mindhárom eleme – vagyis a Liga, a nemzeti vöröskereszt-társaságok és Nemzetközi Bizottság – meghatározó módon jelen volt. Az e tevékenységek során bizonyított hatékonyság és ezzel összefüggésben elkönnyvelt siker növelte mindkét nemzetközi vöröskeresztes szervezet tekintélyét, erősítve együttműködésük további elmélyülését.

A Liga és a VNB magyar ügyben megfigyelt sikeres fellépéséhez hozzájárult a hidegháborús nemzetközi környezethez és erőviszonyokhoz való érzékeny alkalmazkodás, a tárgyalások során a Vöröskereszt humanitárius elveire hivatkozó rugalmasság és az 1956-os magyar menekültügy megoldásában meghatározó állami szereplőkkel, így az osztrák, a jugoszláv és különösen az amerikai kormányzattal kiépített bizalmi kapcsolat. A sikerhez elengedhetetlenül fontos volt továbbá a kormányközi nemzetközi szervezetek közül főként az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságaival és az Európai Migráció Kormányközi Bizottságával tovább épülő együttműködés.

A nemzetközi menekültbefogadás mechanizmusát a magyar menekültek kapcsán vizsgálva számos további új fejleménynek lehetünk

tanúi. Széleskörű, egy menekültprobléma megoldásában valóban olajozottan működő nemzetközi együttműködés első ízben valósult meg. James Morgan Read menekültügyi helyettes főbiztos írta 1956 novemberében: „A terhek ilyen megosztását a menekültekkel kapcsolatos munkában mindig ideálisnak tekintették, azonban mostanáig ez nem volt 'reális lehetőség'”. A menekültsegélyezés és általában a nemzetközi humanitárius akciók történetében szinte egyedülállóan sikeres szervezeti együttműködés valósult meg az 1956-os magyarok kapcsán. A szakirodalom szerint az intézményrendszer koordinációja az egyik legnehezebb és szinte máig megoldatlan feladat. Az egyes ENSZ-részlegek, szakosított szervezetek, más kormányközi szervezetek (például a Nemzetközi Migrációs Szervezet) és nem kormányzati segélyszervezetek, így a Nemzetközi Vöröskereszt egységei igyekeznek ugyanis megőrizni bizonyos autonómiát: általában nehezen rendelik alá magukat központi irányításnak. A magyar menekültek fogadásakor azonban szinte példátlan koordinációs sikert láthattunk. A magyar menekültválság egyes fő résztvevőinek összefogása a későbbiekben is folytatódott: a korábbi rivalizálás helyett az együttműködés került előtérbe az UNHCR és az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága, valamint a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága és a Vöröskereszt Társaságok Ligája között egyaránt. A Főbiztosság és a Liga közti kapcsolat szintén erősödött.

A nemzetközi közösség együttműködése a befogadás anyagi terheinek viselése kapcsán ugyancsak tetten érhető volt. A nemzetközi szolidaritás, főként az ausztriai és részben a jugoszláviai menekültbefogadás anyagi terheinek megosztása és vállalása az államok széles köre által rendkívüli jelenségnek tekinthető. A tehermegosztásnak (burden-sharing) ugyanis, a menedéknyújtással ellentétben nincsenek, és az 1950-es években sem voltak a nemzetközi közösség által elfogadott normatív keretei. Az államoknak tehát alig vannak kötelezettségei a menekültek védelmével kapcsolatban a saját határaikon kívül.

A magyar menekültválság megoldásában együttműködő számos aktor összefogásának hatalmas sikere arra vezethető vissza, hogy az UNHCR és más különféle kormányzati, kormányközi és nem-kormányzati szervezetek, valamint a nyugati kormányok céljai a magyar menekültek ügyében egybeestek: a nemzetközi menekültbefogadásban meghatározó szerepet

játszó országok, főként a NATO-tagállamok és különösen az Egyesült Államok külpolitikai okokból teljes mértékben támogatták a projekt sikerét.

A magyar menekültügy kezelése során szintén megfigyelhető részben új jelenség a tájékoztatási és sajtótevékenység növekvő szerepe és szervezettsége a humanitárius intézményeknél. E szervezetek nagy gondot fordítottak az egész válság és saját tevékenységük dokumentálására. Különböző szintű egységeik tervszerűen és rendszeresen készítették jelentéseiket a kormányok és együttműködő partnerek informálása érdekében. A széles közvélemény elérését célzó sajtómunka robbanásszerű megélénkülésének és diverzifikálódásának lehetünk tanúi. Az intézmények működéséhez és segélytevékenységük kifejtéséhez nélkülözhetetlen anyagi erőforrások gyűjtésének ösztönzésére az ENSZ Titkárság Sajtóosztálya és a Menekültügyi Főbiztosság a magyar menekültek ügyében világraszóló sajtókampányt szervezett. Az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága és a Vöröskereszt Társaságok Ligája esetében is megfigyelhető azonban, hogy a humanitárius tevékenység egyre fontosabb részének tekintik a sajtóban való megjelenést. Sajtórészlegek felállításával, hivatásos újságírók bevonásával és a korabeli technika lehetőségeinek maximális kihasználásával (film, rádió, kezdődő televíziózás) igyekeztek a sajtó információs igényét minél teljesebben kielégíteni. Részben e törekvések sikerét jelzi az 1956 magyar menekültügy és az ezzel kapcsolatos humanitárius tevékenység nagyfokú nemzetközi sajtólefedettsége, továbbá az a tény, hogy a magyar menekültválság alapvetően megváltoztatta a globális menekültprobléma érzékelését a nyugati közvéleményben. A magyarok sikeres befogadása és tovább szállítása cselekvési mintát teremtett, amelyet August Rudolph Lindt menekültügyi főbiztos igyekezett átültetni a régóta húzódó európai menekültproblémák megoldására is.

A médiamunka hangsúlyosabbá válásával párhuzamosan a humanitárius intézmények tevékenysége egyre szakmaibbá vált. A szervezettség szintje növekedett, a nemzetközi központok és titkárságok megerősödtek. Ennek megvalósulását láthatjuk a Vöröskereszt Társaságok Ligája esetében is, amikor a szervezet mélyrehatóan kiértékelte a magyar menekültek irányában kifejtett ausztriai segélytevékenységét, és a hosszú távú tervezés jegyében, jövőbeni segélyhelyzetek kezelését megkönnyítő

eljárási kézikönyvet állítottak össze. Több intézmény, így az UNHCR, az ICEM és a Vöröskereszt Társaságok Ligája fejlődésében, megerősödésében, globális humanitárius szervezetté válásában fontos szerepet játszott az 1956-os magyar menekültbefogadásban való részvétel.

A magyar menekültválság alkalmat adott új módszerek bevezetésére is. Ekkor került sor első ízben telex alkalmazására a Liga kommunikációjának megkönnyítésére, valamint azonos nemzetiségű segélycsapatok és új könyvelési eljárások felhasználására a menekülttáborokban. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága pedig a magyar menekültügy kapcsán vette igénybe először a számára kijelölt rádióhullámhosszt üzenetközvetítő szolgáltatásra.

Noha a kormányközi és nem kormányzati nemzetközi szervezetek fontos szerepet játszottak a magyar menekültek segélyezésének szervezésében és lebonyolításában, a segélyakció döntő impulzusát és anyagi alapját az államok adták. A határozott kormányzati akarat volt a magyar menekültek sikeres befogadásának legfontosabb tényezője. A menekültügy a második világháborút követő évektől a hidegháború két pólusa, a nyugati és a keleti blokk közti ideológiai szembenállás és propaganda kiemelt témájává vált. A magyar menekültválság sikeres megoldásában is meghatározó szerepet játszott a hidegháború kontextusa. A NATO-tagállamok, amelyek a menekültek döntő többségét befogadták, és a humanitárius akciót alapvetően finanszírozták, biztonságpolitikai érdeküknek tartották a magyar ügyben való aktív fellépést. A magyar menekültkérdés kezelésében fő szerepet játszó humanitárius intézmények – az UNHCR, a Vöröskereszt Társaságok Ligája és a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága vezetői egyaránt jó érzékkel alkalmazkodtak a hidegháború alaphelyzetéhez: igyekeztek teljes mértékben megfelelni a nyugati hatalmak külpolitikai elvárásainak, rendszeresen és bizalmasan konzultáltak velük, ugyanakkor arra törekedtek, hogy építsék a kapcsolatot a szovjet blokk országaival is, és kerüljék lehetőség szerint az azokkal való konfrontációt. E nemzetközi intézmények éppen ezzel a hangsúlyozottan politikamentes és humanitárius attitűddel, valamint professzionálisan szervezett munkájukkal nyújtották a legnagyobb szolgálatot a NATO-államoknak, mindenekelőtt az Egyesült Államoknak. Ezen országok közvéleménye ugyanis éppen a magyar forradalom szovjetek általi leverése

kapcsán szembesült azzal, hogy a korábbi ígérek ellenére a nyugati kormányok nem képesek hatékonyan fellépni a vasfüggöny szovjet uralom alatt lévő oldalán kitörő felkelések támogatására. A tömeges menekültválság eredményes, gyors, magas szakmai színvonalú és a nyugati értékrendet világszerte kedvező fényben bemutató kezelése viszont felértékelte ezeket a szervezeteket a nyugati döntéshozók előtt, ami hozzájárult tevékenységük folytatásához, kiterjesztéséhez, sőt későbbi globalizálásához egyaránt.

A pályázónak a témakörben megjelent publikációi

Könyvek

A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben, 1956–1963. Tanulmányok, dokumentumok és kronológia, szerkesztette Békés Csaba és Kecskés D. Gusztáv. Budapest, Magyar ENSZ Társaság, 2006. Ebben a kötetben: Az ENSZ által koordinált humanitárius tevékenység a magyar menekültek és Magyarország megsegítésére az 1956-os magyar forradalom leverése után. Válogatott dokumentumok az ENSZ Levéltárából, 1956. november–1957. október, közzé teszi Kecskés D. Gusztáv.

Egy globális humanitárius akció hétköznapijai. A magyar menekültek segélyezésének szervezésére létrehozott Koordinációs Bizottság összefoglaló jegyzőkönyvei (Genf, 1956. november 13.–1957. október 29.). Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Kecskés D. Gusztáv. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2014, 189 p.

Tanulmányok

Magyarul

Az 1956-os magyar menekültek és Franciaország, *Múltunk*, 2003 (XLVIII. évf.) 4. sz. 115–148.

Egy humanitárius csoda anatómiája – az 1956-os magyar menekültek nyugati befogadása, *Külgügyi Szemle*, 2010 (IX. évf.) 4. sz. 158–168.

Pénzgyűjtés és propaganda. Az ENSZ-intézmények információs tevékenysége az 1956-os magyar menekültválság megoldása érdekében, *Századok*, 2012 (146. évf.) 1. sz. 109–145.

Az 1956-os magyar menekültek svájci befogadása, *Történelmi Szemle*, 2016 (LVIII. évf.) 1. sz. 85–114.

A NATO és az 1956-os magyar menekültek, *Világtörténet*, 2016 (38. évf.) 3. sz. 357–372.

Egy globális humanitárius szervezet munkás kezdetei. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) és az 1956-os magyar menekültek, *Nemzet és Biztonság*, 2016. 4. sz. 128–142.

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a Kádár-kormány közti kapcsolat az 1956-os magyar menekültválság idején, *Történelmi Szemle*, 2017 (LIX. évf.) 3. sz. 463–490.

Menekültszállítás és hidegháború. Az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága (ICEM) és az 1956-os magyar menekültek, *Századok*, 2018 (152. évf.) 1. sz. 145–170.

Országimázs-javítási kísérlet ellentmondásokkal. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a Kádár-kormány közti kapcsolat 1956–1962. In: *Diplomácia, hírszerzés, állambiztonság*. Szerk. Andreides Gábor, M. Madarász Anita és Soós Viktor Attila. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottság, 2018. 323–341.

Humanitárius segítségnyújtás globális méretekben. A Vöröskereszt Társaságok Ligája és az 1956-os magyar menekültek, *Múltunk*, 2018 (LXIII. évf.) 4. sz. 74–119.

Angolul

Collecting money at a global level. The UN fundraising campaign for the 1956 Hungarian refugees, *Eastern Journal of European Studies*, Volume 5, Issue 2, December 2014. 33–60.

Franciául

L'émigration politique hongroise et la diplomatie française en 1956–1957. In: *Hommes et réseaux: Belgique, Europe et Outre-Mers. Liber amicorum Michel Dumoulin*. Sous la direction de Pierre Tilly et Vincent Dujardin. Bruxelles–Bern–Berlin–Frankfurt am Main–New York–Oxford–Wien, Peter Lang, 2013. 75–84. (Series: Euroclio - Volume 50).

Les composantes d'une action humanitaire hors du commun: l'accueil en Occident des réfugiés hongrois de 1956, *Relations internationales*, 2017. 4. no. 172. 127–142.

Németül

Die Aufnahme der 1956er Flüchtlinge aus Ungarn in der Schweiz in internationaler Perspektive, Zuflucht suchen. Phasen des Exils aus Osteuropa im Kalten Krieg – Chercher refuge. Les phases d'exil d'Europe centrale pendant la Guerre froide, herausgegeben von Matthieu Gillibert, Tiphaine Robert, *Itinera* 42/2017, Beiheft zur Schweizerischen Zeitschrift für Geschichte, Schwabe Verlag Basel. 69–96.

Eine Geschichte, die die Welt betrifft. Die Aufnahme der ungarischen Flüchtlinge des Jahres 1956. In: *Jahrbuch für Mitteleuropäische Studien* 2015/2016. Herausgegeben vom Mitteleuropazentrum an der Andrassy Universität Budapest. Wien, New Academic Press, 2017. 45–56.

Dokumentumközlések

Menekültdráma és szolidaritás. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának helyettese az 1956-os magyar menekültválság első heteiről. Közli Kecskés D. Gusztáv, *Múltunk*, 2015 (LX. évf.) 4. sz. 190–204.

A 'példa nélküli lehetőség'. Bizalmas CIA-cikk az 1956-os magyar menekültek titkosszolgálati felhasználásáról. Közzé teszi Kecskés D. Gusztáv, *Betekintő*, 2016/2. 1–10.

https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2016_2_kecskes.pdf (utolsó letöltés: 2020. június 24.).